

tallennettu
Henke Releim
2.8.1977
Jaana Pirelli

Eero Jarva:

Saloisten Kirkkoluoto (Raahe)
Tutkimuskertomus inventoinnista ja koekaivauksesta kesällä 1988
(SK-88)

OULUN YLIOPISTO
Historian laitos
Marraskuu 1989

Johdanto

Oulun yliopiston historian laitos ryhtyi keväällä 1988 yhdessä Raahen museon kanssa suorittamaan esitutkimusta Salon keskiaikaisesta ja uuden ajan alun kirkonpaikasta. Aihetta koskettava problematiikka pohjautuu keskeisiltä osiltaan kirjallisten lähteiden antamiin viitteisiin. Yhtenä ydinlähtökohtana on pidettävä ennen kaikkea 1700-luvun kirjallisista lähteistä tulevaa tietoa, että 1600-luvun alkua edeltävässä tilanteessa Salon kirkko sijaitsi Kirkkoluoto-nimisellä saarella. Tämä muinainen saari voidaan paikallista täsmällisesti nykyisessä maastossa sekä kirjallisten lähteiden antamien tietojen pohjalta että Nils Aimeliuksen vuodelta 1760 olevan hyvin tarkan kartan perusteella.

Kirjallisen lähdeaineksen pohjalta voidaan edelleen päätellä jokseenkin turvallisesti, että seurakunta - ja todennäköisesti myöskin kirkkorakennus - olivat olemassa jo 1300-luvun alussa. Kuten Lars Pettersson on todennut äskettäin ilmestyneessä teoksessaan *Templum saloense*, oli kirkon sijaitseminen Kirkkoluodolla nykyisen rannansiirtymäteorian mukaan tarkasteltuna mahdollista jo tuohon aikaan. Petrus Nicolaus Mathesiuksen väitöskirjan (1734) ja Thomas Stenbäckin muistiinpanojen (1759?) mukaan Salon vanhin kirkko olisi ollut nimenomaisesti Kirkkoluodon saarella. Tässä yhteydessä on kuitenkin todettava 1800-luvun lopulta muistiinmerkittyinä kaksi edellisestä poikkeavaa käsitystä seurakunnan ensimmäisen kirkon paikasta: Emil Löwenmark toteaa (*Salon kihlakunnan kertomus. Erittäin muinaismuistojen suhteen* Käsikirjoitus v. 1881), että "ensimmäinen kirkko kuuluu olleen rakennettu saareen Satamalahdessa puolimatalla nykyisen kirkon ja kaupungin välillä"; Santeri Ingman puolestaan (*Salon kihlakunnan muinaistieteellinen kertomus* Käsikirjoitus v. 1888) kirjoittaa, että "Ensin kerrotaan kirkon olleen Piehingin kylän Poikajoen seuduilla". Sen sijaan paikkakunnalla vieläkin yleinen käsitys ensimmäisestä kirkosta Lapaluodon alueella Ristikarissa ilmestyi Petterssonin mukaan kirjallisuuteen vasta 5.12.1911 julkaistussa Liitto-lehden kotiseutunumerossa, joka käsitteli Raahen, Salon ja Pattijoen seutua. On kuitenkin hyvin todennäköistä, että Löwenmarkin mainitsema saari Satamalahdessa tarkoittaisi nimenomaan Ristikaria. Vaikka nämä keskenään ristiriitaiset tiedot vanhimmasta kirkonpaikasta ovatkin varsin myöhäisiä ja todistusarvoltaan hyvin kyseenalaisia, ei voida sulkea pois sitä mahdollisuutta, että Kirkkoluoto olisi järjestyksessä vasta toinen kirkonpaikka.

Alustavat tutkimukset keskitettiin Kirkkoluodolle, joka voitiin pitää jokseenkin varmana ja rajallisena kohteena. Piehingin alueen ja Ristikarin osalta jouduttiin rajoittumaan vain pikaisiin käynteihin.

Kenttätöyöt suoritettiin 16.5. ja 10.6. välisenä aikana kaikkiaan yhdeksän työpäivän kuluessa. Tutkimus suoritettiin pääosin arkeologian opiskelijoiden inventointikurssina vs. lehtori Eero Jarvan johdolla; mukana oli myös eräinä päivinä laitoksen muuta henkilökuntaa sekä museonjohtaja Aulis Forss Raahen museosta. Kenttätöihin käytettiin kaikkiaan noin 48 miestyöpäivää.

Tutkimuksen rahoitti pääasiassa Oulun yliopisto, minkä lisäksi Raahen kaupungilta saatiin 4000 markan avustus.

Koekaivausta edeltävän inventoinnin yhteydessä asetettiin Kirkkoluodolle koordinaatisto, jonka pohjois-eteläsuuntainen akseli poikkesi kompassipohjoisesta itään päin noin 15/360 astetta, lähinnä siitä syystä että linjat jouduttiin sopeuttamaan suhteellisen tiheän ja järeän kuusikon aukkoihin. Kiintopisteenä käytettiin kuusikon keskivaiheilla olevaa selvästi erottuvaa, pystyasentoista maakiveä, jolle Raahen kaupungin mittauslaitos antoi absoluuttiseksi korkeudeksi 9,21 m m.p.y.

Kirkkoluodon pinnanmuotojen tarkastelussa turvauduttiin suuressa määrin Raahen kaupungin asemakaavakarttapohjaan, jossa on yhden metrin välein piirretyt korkeuskäyrät. Tämä kartta antaa luodosta yleispiirteissään varsin luotettavan kuvan, joskin on todettava, että sen korkeuskäyrät eivät aivan täsmällisesti sovi yhteen käytettävissä olleen kiintopisteen avulla suoritettujen mittausten kanssa.

Kirkkoluoto

Topografisia havaintoja

Kirkkoluodon suhteellisen tasainen laki kohoaa noin 9,5 metrin korkeuteen nykyisestä merenpinnasta. Yhdeksän metrin käyrän sisään jää kaakko-luode-suuntainen, 70-80 metriä pitkä ja 20-30 metriä leveä alue, joka on pääosiltaan maantien itäpuolella olevasta Kirkkoluodon talosta lohkottuja maita. Nämä ovat nykyisin viereisen Hammarin talon puutarha- ja perunamaakäytössä. Kahdeksan metrin käyrän sisään jäävä alue on liki samanmuotoinen, mutta huomattavasti laajempi: 140-150 m pitkä ja keskikohdiltaan noin 55 m leveä. Tämän alueen länsipuolella on seurakunnan omistamassa kuusikossa havaittavissa laajahko tasainen kohta. Alemmille korkeuksille tultaessa mäen pinnanmuodot käyvät epätasaisemmiksi ja rinteet alkavat laskea jyrkemmin.

Maannousuteoriaan pohjautuen (90 cm/100 v) voidaan arvioida, että 1300-luvun alkupuolella Kirkkoluodosta oli saarena kuuden metrin käyrän yläpuolelle jäävä kuunsirpinomainen alue, pituudeltaan luoteesta kaakkois-kärkeen hieman yli 250 metriä ja keskikohdiltaan 90-100 metriä leveä. Saaren muoto pysyi jokseenkin samanlaisena 1500-luvun alkupuolelle asti, mutta seuraavan sadan vuoden kuluessa matalasta merivedestä vapautunut alue on muuttanut sen muodon täysin ja ilmeisesti joskus 1600-luvun loppuilla tai 1700-luvun alussa Kirkkoluoto liittyi mantereeseen. Maatumisprosessi osoittaa yksiselitteisesti, että 1600-luvun alussa liikenneyhteydet

Kirkkoluodolle kävivät erittäin vaikeiksi ja siten kirkon rakentaminen mantereelle tuli suorastaan pakon sanelemaksi.

Salon seurakunnan varhaisinta kirkkoa ajatellen on todennäköistä, että mahdolliset jäänteet olisivat kahdeksan metrin käydän sisäpuolelle jäävällä alueella, sillä lienee kohtuullista arvioida parin metrin marginaali vedenpinnan vaihteluiden vuoksi. Myöhemmin kirkko on periaatteessa voinut olla alemmilla korkeuksilla, mutta silloinkin suotuisin alue voidaan todennäköisesti rajata samoille korkeuksille. Pinnanmuodostuksellisten seikkojen lisäksi samaan kohtaan Kirkkoluotoa näyttäisi viittaavan myös Mathesiuksen maininta "*in editiore colle, quem villa Pastoris in meridiem spectabat*" (pappilasta eteläänpäin olevalla korkeammalla kukkulalla) sekä J. W. Calamniuksen maininta, joka viittaa siihen että hän olisi nähnyt epäselviä merkkejä vanhasta kirkonsijasta: "nelikulmainen kiviperus vastapäätä nykyistä kirkkoa, entisen lahdelman sisäpuolella".

Arkeologisen tutkimuksen kannalta itse kirkkorakennuksen perustuskiveysten etsiminen on yksi keskeisimpiä päämääriä, mutta huolimatta kirjallisten lähteiden maininnoista sellaisten olemassaolosta Kirkkoluodolla, voidaan varautua siihen, että ne jo alunperin ovat voineet olla varsin vaatimattomat. Mikäli Kirkkoluoto on ollut jo Salon varhaisimman kirkon paikka, on hyvin mahdollista ja jopa todennäköistä, että kirkkorakennuksella oli useampia rakennusvaiheita, sillä Petterssonin mukaan venäläiset polttivat Kirkkoluodolla olleen kirkon 1496, minkä jälkeen rakennettiin välittömästi uusi Sten Sture vanhemman myötävaikutuksella. Lisäksi arkeologisella tutkimuksella voidaan etsiä merkkejä ympäröivästä kirkkotarhasta ja sen alueella mahdollisesti jälkiä hautauksista sekä kellotapulista, ja ottaen huomioon kirkon saarellisen aseman, on perusteltua yrittää etsiä jälkiä myöskin maihinnousupaikoista.

Kirkkoluodon korkein alue, mäen itäosassa Hammarin talon pohjoispuolella on kokenut suhteellisen suuria muutoksia viime vuosikymmeninä, sillä kyseisen talon rakentamisen yhteydessä maata on kaivettu eräin osin voimallisesti ei ainoastaan perustusten tekoa varten, vaan myös vesijohtoa ja kaivoa varten. Niinikään mäeltä on tietävästi työnnetty kiviä ja maata koilliseen viettävää rinnettä alas. Rinteessä on nähtävissä joukko kulmikkaita kiviä, jotka muistuttavat rakennusten perustuksissa käytettyjä lohkareita, ja samanlaisia kiviä nousee vieläkin jossain määrin kyntämisen yhteydessä perunapellostä. Lisäksi nykyisellä puutarha-alueella on suuri rapautumistilassa oleva maakivi, johon mahdollisesti liittyy Kirkkoluodon talon vuosikymmeniä sitten kuolleen vanhanemännän muistikuvat "kirkon porraskivestä". On mahdollista, että tähän alueeseen liittyvät kivet olisivat pääosiltaan peräisin paikalla aikoinaan sijainneesta pajasta, jonka jäännökset lienevät tuhoutuneen varsin perusteellisesti kyntämisen johdosta.

Korkeimman kohdan osalta on vielä pieniä alueita, jotka ovat todennäköisesti säilyneet suhteellisen koskemattomina: osa puutarhamaan ja seurakunnan vastaisen rajan tuntumaan jäävää metsämaata sekä mäen koillisrinteen yläosassa olevan kiviaitamaisen rakenteen alle jäävät osat. Näihin ei ehditty tehdä koekaivauksia. Sen sijaan perunapeltoon tehtiin

koeja (koe III). Perunapello oli tutkimusaikana kynnöksenä, jonka pinnassa oli löydettävissä ainoastaan modernin esineistön jätteitä.

Kirkkoluodon länsipuoliskoa hallitsee seurakunnan omistuksessa oleva vankka kuusimetsä, jonka suhteellisen tasainen laki nousee n. 8,5-9 metrin korkeuteen merenpinnasta. Maan pinnassa on havaittavissa suhteellisen runsaasti matalia, enimmäkseen pitkulaisia painanteita, joita kartoitettiin n. 40 kappaletta. Suunnilleen puolet painanteista on karkeasti ottaen itä-länsisuuntaisia. Kuusikon länsipuoliskolla painanteita on niukemmin.

Kuusikko on yleisesti ottaen pinnaltaan kivetöntä ja niin ollen varsin sileää. Tästä poiketen sammaleenalaisia kiviä löytyy alueen pohjoisosassa kuusikon korkeimmalla kohdalla, jonne tehtiin kaksi koekaivantoa (koe IV ja VI) ja näistä hieman länteen. Tätä aluetta voidaan pitää potentiaalisena kirkkorakennuksen paikkana. Lisäksi kuusikossa oli havaittavissa muutamia pieniä kivikeskittymiä reuna-alueilla: lounaassa tien läheisyydessä sekä tästä itään joitakin kiviä harvakeen tien varren lähellä, koillisessa tien läheisyydessä ja luoteessa kuusikon keskellä; myös kaakossa, tien itäpuolella olevan sähköpylvään juuressa on turpeenalaisia kiviä, jotka eivät välttämättä liity pylvään pystytykseen. Sikäli kuin näitä sinänsä vaatimattomia jäännöksiä, jotka ainakin pääosiltaan ovat kiistatta ihmisen aikaansaannoksia, voidaan pitää merkityksellisinä kyseisen problematiikan kannalta, saattaisivat ne olla indikaattoreita muinaisen kirkkotarhan rajoista. Mainitut kiviesiintymät rajaavat joka tapauksessa karkeasti ottaen puolisuunnikkaanomaista aluetta, jonka eteläsivu on noin 30 m, pohjois/koillisivu noin 50 m ja itä- ja länsisivut noin 40 m. Laajuutensa puolesta voidaan aluetta pitää riittävänä kirkkotarhan kooksi.

Kuusikon alueella suoritetuissa vaaituksissa havaittiin, että maasto ei nouse tasaisesti itää kohden, vaan että lännestä tultaessa on korkeampi kohta sen pohjoisosassa, minkä jälkeen maasto laskee jonkin verran noin kymmenen metrin matkalla noustakseen sitten täyteen korkeuteensa tien toisella itäpuolella.

Pääosa kuusikon alueesta tutkittiin systemaattisesti metallinilmaisimen avulla siten, että signaalit merkittiin kartalle ilman että niiden kohdalta kaivettiin. Runsaslukuisten signaalien pääasiallinen luonne kävi ilmi pelkällä sammaliston lähemmä tarkastelulla: maen poikki kulkevan polun varsi sisälsi runsaasti modernia metallijätettä ja toisalta kuusikon länsipuoliskolla oli laajoja alueita, joissa löytyi moderneja rautanauvoja tuhkeroksesta; nämä olivat peräisin viereisestä talosta.

Kirkkoluodon rinteiden tarkastelussa havaittiin viiden metrin korkeuskäyrän tuntumassa ihmisen aikaansaamia vanhoja kivimuodostelmia kolmessa eri kohdassa; eteläpuolella Riihijärven talon tontilla (rek. no. 18:8) olevat kiviaidat ovat omistajan kertoman mukaan hänen itsensä kokoamia.

Koillisrinteessä on noin 20 metriä pitkä luode-kaakkosuuntainen sammaleen peittämä kivivalli, joka yläpuolella olevassa rinteessä on kaksi samansuuntaista yli 20 metriä pitkää matalaa pengertä. Havaitut piirteet herättävät kysymyksen ovatko nämä jäänteitä muinaisesta laiturirakenteesta ja maen päälle nousua helpottavista pengermistä; toinen tulkintamahdollisuus on tietysti, että kivivalli olisi muodostunut pelloilta

kootuista kivistä, mutta sellaisena se ei ole mitenkään tyypillinen ja lähimmät pellotkin ovat useiden kymmenien metrien päässä.

Kirkkoluodon kaakkoispäässä on noin metrin korkuinen, loivasti mutkitteleva, viitisentoista metriä pitkä kiviaita, jonka yläpinta yhtyy takana olevaan mäen lievästi viettävään rinteeseen. Aita saattaa aivan hyvin liittyä viereisen Kirkkoluodon talon pihapiirin järjestelyihin ja peltomaan raivauksen, mutta toisaalta sen rakenne ja topografinen sijainti paikassa, josta oli lyhyt yhteys saarellisessa vaiheessa mantereelle, herättävät kysymyksen voiko se olla jääne mairinnousupaikasta. Tähän paikkaan saattaa liittyä myös Ingmanin maininta (1888), että "Salon pitäjän vanha hautuuma on ollut nyk. Luukkaan [= Kirkkoluodon] talon peltomaan olevalla tantereella". Korkeutensa puolesta talon pihapiiri on kuitenkin voinut tulla hautauskäyttöön vasta kirkon ollessa mantereella. Kiviaidasta 40-50 metriä lounaaseen on epämääräinen kiviroykkiö, jonka yläosa on nykyisin pengottu. Se sijaitsee peltoalueen reunassa, joten se voisi olla peltoraunio, mutta sellaisena se ei ole tyypillisimpiä, mm. siksi että se sijaitsee selvästi peltoa korkeammalla.

Koekaivauskohteet

Koe I oli pohjois-eteläsuuntainen oja, leveydeltään 1 m ja pituudeltaan 5 m (p15-20; i14-15). Se asetettiin kuusikkoon keskeiselle alueelle, jossa oli havaittavissa matalia painanteita maan pinnassa. Mikäli kirkko on ollut tämän kuusikon alueella, on oletettavaa, että koeoja olisi sen eteläpuolella olevan kirkkotarhan alueella. Kaksi itä-länsisuuntaista painannetta leikkautui koeojan eteläpuoliskolla. Päälimmäisenä ojassa oli n. 7 cm vahva karike- ja turvekerros, minkä alta paljastui n. 4 cm vahva hiiltä sisältävä sekoittunut tumma multamaakerros, ilmeisestikin kaskipeltokerros. Alempana tuli esiin palamisjalkia ja pääosin 4-5 cm vahva kerrostuma likaantunutta maata, joka oli ojan pohjoispäässä paikoin n. 10 cm vahva. Eteläisemmän painanteen kohdalla ei ollut havaittavissa mitään poikkeavuuksia mainittujen kerrosten seassa tai alla. Toisen painanteen kohdalla löytyi litteä kivi ja sen tuntumassa hieman savipitoista hiekkaa, minkä poistamisen jälkeen tulivat esiin selkeät geologiset kerrostumat: päälimmäisenä punertavan ruskea kivinen sora ja sen alla harmaa hiesu. Ainakin tästä painanteesta voidaan sanoa täydellä varmuudella, ettei siinä ollut kyse haudasta. Kaivaminen ulottui keskimäärin 25 cm syvyyteen maan pinnasta lukien, paikoin jopa 30 cm syvälle. Kaivetusta maasta ei tullut yhtään esinelöytöä.

Koe II, kohdassa p 23-27; i11-12 sijaitseva pohjois-eteläsuuntainen oja vedettiin alueelle, jossa maasto nousee n. 10 cm/10 m pohjoiseen päin; itään mentäessä maaston kohoaminen on hieman vähäisempää. Ojan eteläpäässä sen itäreuna kulki pienen painanteen poikki ja keskiosassa oli turpeen alla tunnistettavissa muutamia selvästi kohoavia kiviä. Turvekerroksen poiston jälkeen tuli esiin samantapainen kaskipeltokerrokseksi tulkittava maa kuin koe I:ssä. Ojan keskiosassa ja pohjoispäässä oli huomattavan paljon pieniä

kiviä isojen kivien lisäksi. Kaskipeltokerroksen syvyys oli etelässä n. 4 cm ja keski- ja pohjoisosassa n. 10 cm. Kerroksesta löytyi kalan alaleuanluu. Ojaa ei kaivettu tätä kerrosta syvemmälle vaikkakin likaantunut maa jatkuu syvemmälle. Potentiaalinen kirkon paikka ulottuu tämän koeojan alueelle. Ei voida kuitenkaan sanoa ovatko esiin tulleet kivet olleet rakenteeseen liittyviä. Rakenteellisuuteen viittaavana piirteenä voisi suurempien kivien lisäksi hyvin varovasti pitää sitä, että peltokerroksen alta paljastui latomuksenomainen kiveys likamaassa. Tosin on syytä todeta, että maaperä Kirkkoluodolla on jo luotaisesti erittäin kivistä kuten muuallakin Saloisten alueella.

Hammarin perunapellolle kohtaan p20-21;80-84 kaivettu **koe III** sijaitsee Kirkkoluodon korkeimman kohdan välittömässä tuntumassa. Mikäli kirkko sijaitsi tällä alueella, voidaan olettaa, että koeoja sijaitsisi joko kirkkorakennuksen tai kirkkotarhan alueella. N. 30 cm paksun peltokerroksen alta tuli esiin erisuuntaisia modernin kyntämisen jälkiä. Pohjamaa on erittäin kovaa ruskeaa savea, jossa on siellä täällä pieniä kiviä. Peltomaasta löydetty esineistö on täysin modernia jätettä. Esiin ei tullut mitään varhaiseen kirkonpaikkaan viittaavaa, mikä ei sinänsä ole yllättävää ajatellen nykyistä kyntösyvyyttä, joka on epäilemättä tuhonnut mahdolliset pinnassa olleet jäänteet. Kirkkomaahan normatiivisesti kuuluvia hautoja ajatellen on kiinnitettävä huomiota maaperän poikkeukselliseen kovuuteen, mikä merkitsee sitä, että alue ei ollut suotuista hautausten tekoon. Kaivauksessa ei tullut myöskään esiin mitään merkkejä paikalla mahdollisesti sijainneesta pajasta.

Koe IV tehtiin seurakunnan omistaman kuusikon korkeimpaan kohtaan, p35-36;21-26, jossa ei ollut havaittavissa painanteita maan pinnassa. Turpeen alla oli tunnistettavissa ennen kaivamista joitakin yleistasosta kohoavia kiviä. Ojan itäpäässä oli pieni maakumpare, joka lienee kaatuneen puun juurten aikaansaama. Suhteellisen vankan (paikoin liki 10 cm) turvekerroksen poistamisen jälkeen tuli esiin hiilen ja noen värjäämää tummaa maata. Tässä ei tunnistettu samanlaista muokattua peltokerrosta kuin koe I-II:ssä. Koeojan länsipäässä tuli esiin n. 1 neliömetrin laajuinen tasainen kivikeskittymä likaantuneessa maakerroksessa. Ojan keskivaiheilla oli muutamia kiviä, jotka kohosivat selvästi maanpinnan yleistasosta. Näiden kivien voitiin todeta olevan summittaisesti itä-länsisuuntaisessa linjassa keskenään, minkä lisäksi samaan linjaan yhtyivät varsin hyvin muutamat koeojan ulkopuolella todetut turpeenalaiset kivet. Piirre herättää kysymyksen kivien mahdollisesta rakenteellisesta merkityksestä. Tässä yhteydessä kysymykseen vastaaminen ei ole mahdollista, joskin voidaan todeta, että alueen pinnanmuodoista päätellen kirkon pohjoisseinä olisi teoreettisesti ottaen voinut sijaita koe IV:n kohdilla.

Koe V kaivettiin kohtaan p22-23;23-24 siten, että sen itäreuna leikkasi yhtä maassa todettua painannetta. Turvekerroksen vahvuus oli 5-8 cm paitsi kuopanteessa, jossa se oli n. 10 cm. Alta paljastui tumma pinta ja siinä runsaasti palojalkia sekä paikoin hiekkansekaista maata. Tämä kerros oli enimmäkseen vain muutaman sentin vahvuinen ja katkonainen, enimmillaan n. 5 cm. Sen alla oli palon värjäämää maata, jota oli runsaimmin kuopanteen keskellä löydettyjen kivien tuntumassa. Palokerroksen alla jatkui

epätasaisesti likaantunutta ruskehtavaa ja harmahtavaa maata 5-20 cm paksuudelta; tämä oli vankimmillaan kivien alla ja pohjoispäässä. Profiilien ja tasojen tutkiminen osoitti, että painanne ei ollut hautakuopanne. Sen sijaan vaikuttaa mahdolliselta, että se olisi ihmisen toiminnan aikaansaannos jossain muussa tarkoituksessa.

Koe VI kohdassa p33-35;i18-20 avattiin tarkoituksella tutkia koe IV:ssa havaittujen piirteiden - kiveyksenomaisen alueen ja epämääräisen kivistä kivirivin - jatkuvuutta, mikä voitiikin todeta. Turvekerroksen alla löydettiin ohut peltokerros ja sen alla merkkejä palosta, minkä jälkeen tuli esiin koko ruutua kattava kiveys. Kiveys oli koillisnurkassa pienikokoista (nyrkinkokoista), mutta enimmäkseen päänkokoista olevista kivistä koostuvaa ja näyttää ilmeiseltä, että kyse on lähinnä luontaisesta ilmiöstä. Muutamat kivet vaikuttavat kuitenkin siltä, että ne olisivat ihmisen asettelemia, ennen kaikkea ruudun lounaiskulmassa oleva pystyasentoinen kivi, joka asettuu jokseenkin selvästi linjaan koe IV:ssa havaittujen kivien kanssa.

Johtopäätöksiä

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että Saloisten 1600-luvun alussa rakennetun kirkon edeltäjän paikka voidaan määrittellä suhteellisen tarkasti kirjallisten ja kartografisten lähteiden sekä topografisten havaintojen perusteella. Kirkko on mitä todennäköisimmin sijainnut kahdeksan metrin korkeuskäyrän rajoittamalla vajaan kahden hehtaarin kokoisella alueella. Sen sijaan suoritetuissa esitutkimuksissa ei ole tullut esiin seikkoja, jotka mahdollistaisivat kirkonpaikan tai kirkon pohjakaavan täsmällisen määrittelyn. Teoriassa on mahdollista, että kirkko olisi sijainnut Kirkkoluodon laen korkeimmalla kohdalla. Siinä tapauksessa ainakin pääosa jäänteistä olisi tuhoutunut nykyisten rakennustöiden ja peltotöiden yhteydessä. Esitutkimuksen perusteella on kuitenkin pidettävä todennäköisempänä vaihtoehtona sitä, että kirkonpaikka olisi ollut pääasiassa seurakunnan omistaman kuusikon alueella, jossa todettiin joitakin mahdollisesti siihen liittyviä rakenteellisia piirteitä ja merkkejä kaskeamisesta, ehkä nimenomaan Thomas Stenbäckin mainitsemasta pastori Londinuksen aikaan suoritetusta kaskeamisesta.

Esitutkimuksen perusteella näyttää siltä, että kirkonpaikan täsmennykseen tähtäävää arkeologista jatkotutkimusta kannattaisi suorittaa ensisijaisesti seurakunnan kuusikon alueella, vaikkakin on todettava, että lähtökohdat eivät ole kovin lupaavia. Kirkon perustusten löytäminen saattaa olla erittäin vaikeaa, sillä nämä eivät välttämättä olleet alkujaankaan kovin järeät, mihin viittaa sekin, etteivät mantereellakaan olleen kirkon perustukset olleet perin tukevat (ks. katselmuspöytäkirja 11.12.1754). Hautausten löytäminen saattaa olla vielä ongelmallisempaa. Tosin se, että koekaivaukset eivät tuoneet esiin näyttöjä hautauksista, ei sulje pois niiden olemassaoloa Kirkkoluodolla; tässä yhteydessä on todettava myöskin seurakunnan kirkkoherralta kuultu käsitys, että kirkon ollessa Kirkkoluodolla hautaukset olisi suoritettu pappilan niemelle, minkä lisäksi kerrotaan, että vuosikymmeniä sitten kaivettaessa pappilan vesijohtoa, olisi

löydetty ihmisen luita (nämä tiedot on kerrottu myös Lars Petterssonille jo v. 1957). Nämä viitteet merkitsevät joka tapauksessa sitä, että myös vanhan pappilarakennuksen läheisyydessä olisi paikallaan suorittaa koekaivauksia. Lisäksi arkeologisia jatkotutkimuksia tarvitaan selvittämään viiden metrin korkeuskäyrän tuntumasta todettujen kivistä rakennelmien luonnetta.

Ristikari

Lars Pettersson on vakuuttavasti osoittanut, että Ristikari ei ole voinut olla Salon seurakunnan ensimmäisen kirkon paikka, vaikkakin siellä on sijainnut kappeli tai saarnahuone sataman tarpeita varten 1500-1600-luvuilla. Kenttätutkimusten aikana ei ollut mahdollisuutta ryhtyä systemaattisesti etsimään kyseisen rakennuksen paikkaa. Viiden metrin korkeuskäyrän rajaaman pitkulaisen alueen itäpäässä todettiin kuitenkin epämääräisiä kivimuodostelmia, jotka voivat olla samat kuin Petterssonin näkemät jäännökset. Myös harjanteen länsipäässä on havaittavissa luonnon kivikon lisäksi ihmisen aikaansaamia asetelmia: rautatien länsipuolisen alueen korkeimmalla kohdalla on ainakin kaksi kivikehää, joista suuremman hieman kulmikas kehä on halkaisijaltaan noin seitsemisen metriä. Kehistä edelleen länteen on maassa havaittavissa kaksi pyöreää painannetta, halkaisijaltaan 4-5 m.

Piehinki

Piehingin alueen mielenkiintoisuutta Salon muinaisen kirkonpaikan problematiikan kannalta lisää S. Ingmanin toteamuksen ohella kansanomaisen tulkinta paikannimestä "Santikinmäki", joka on Poikajoen pohjoispuolella sijaitseva alueen korkein kohta: nimitoimiston arkistossa on maininta, jonka mukaan vanhat tuntevat nimityksen 'Pyhämäki' ja tietävät kertoa, että paikalla on ennen käyty rukoilemassa.

Tutkimusten aikana käytiin Santikinmäellä suorittaen alustavaa maaston tarkastelua. Mäen laki on suurelta osin leikattu pois maantien perusparannuksessa, missä yhteydessä on mahdollisesti tuhoutunut sieltä mainittu jatulintarha. Mäen laki kohooa kuitenkin yhä yli 17 metrin korkeuteen. Alustava maastokävely kattoi mäen korkeimmalta osalta noin 1/4 neliökilometrin alueen.

Kohdassa x 3376,00/y 7169,44 todettiin osittain turpeenalainen kiviroykkiö, jonka näkyvä osa erottui itä-länsisuunnassa 7-8 m pitkänä soikiona. Röykkiöstä muutamia kymmeniä metrejä luoteeseen havaittiin pari laajaa painautumaa maassa, samoin kuin n. 40 metriä länteen röykkiöstä löydettiin säännöllinen pyöreä painanne, jonka syvyys on yli 1 m ja halkaisija 6-7 m. Edelleen n. 30 metriä kiviroykkiöstä kaakkoon on epämääräinen kiviasetelma ja sen läheisyydessä n. 3 m halkaisijaltaan oleva vajaan metrin syvyinen kuoppa sekä vanha sorakuoppa. Peruskarttaan merkitystä kiintopisteestä (17,275 m m.p.y.) 100-150 metriä lounaaseen

löydettiin länteen viettävässä rinteessä kiviaitamuodostelmia ja muita kiviasetelmiä.

Piehinkiläisen isännän, Osmo Tammisen ilmoituksen perusteella käytiin tarkistamassa maantien itäpuolella kaksi keskenään läheistä kohdetta. Kohdassa x 3376,52/y 7168,82 on uudisrakennuksen välittömässä läheisyydessä (länsipuolella) nelikumainen, arviolta noin 5 x 5 m kooltaan oleva vankka rakennuspohja, jossa on Poikajoen talon isännän mukaan luonnonkivistä tehty tulisijan paikka. Tästä hieman yli 100 metriä pohjoisen on kohdassa x 3376,52/y 7169,95 ilmeisestikin vanha metsittynyt peltoalue, jonka pohjoispäässä löytyy vankka kiviaita ja eteläosassa matalia kiveyksiä. Poikajoen talon isäntä kertoi nähneensä alueella joskus hautamaisia painanteita maassa, mutta sellaisia ei löydetty käynnin yhteydessä; tosin hakkuujätteet peittivät suurella määrällä maan pintaa estäen havainnointia.

Karttaliitteet:

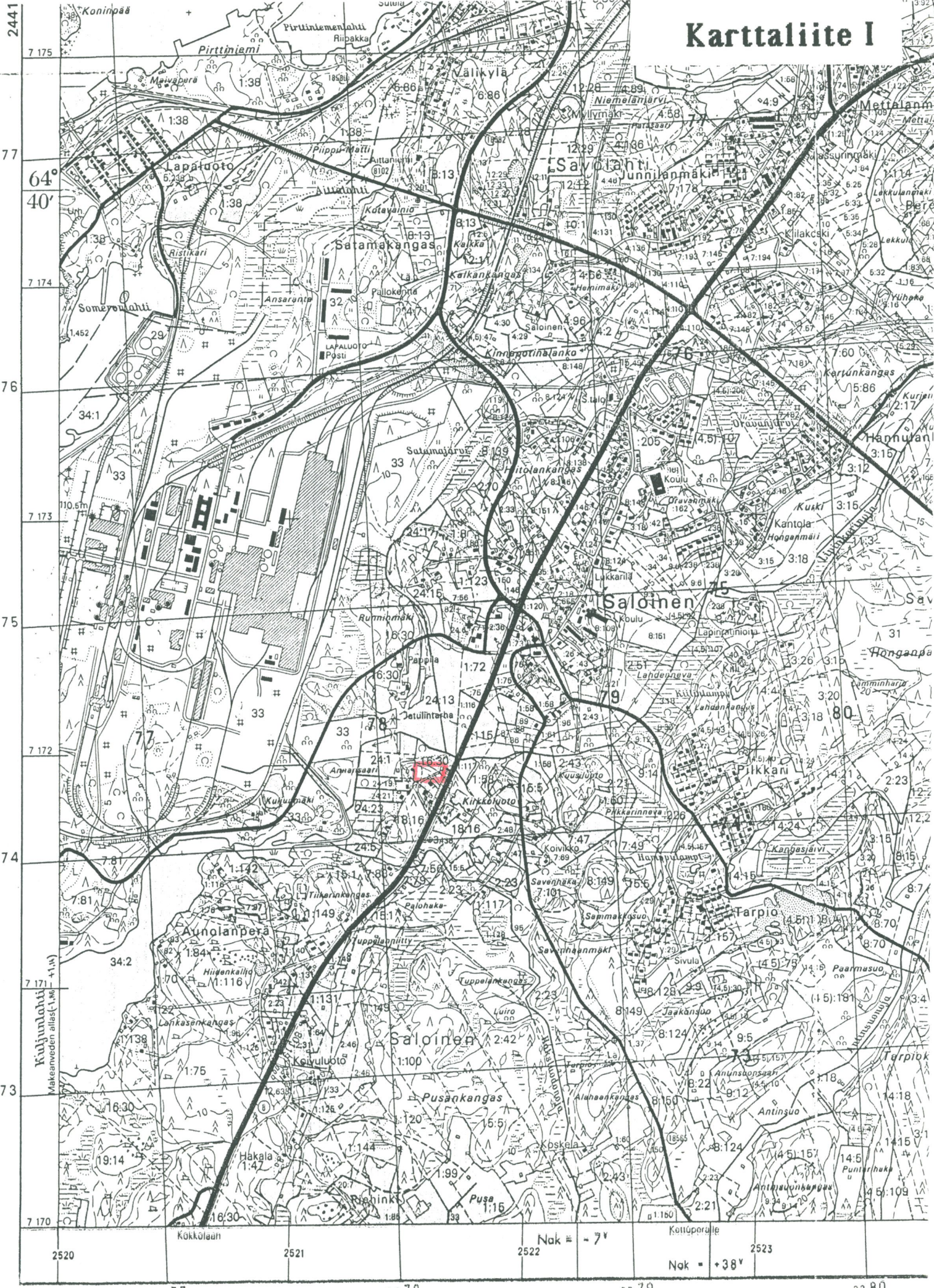
- I. Ote peruskartasta no. 2441 08. 1:20000
- II. Yleiskartta Kirkkoluodosta
- III. Yleiskartta ja profiili Kirkkoluodon koillisrinteestä
- IV. Tasokartta: koe I
- V. Tasokartta: Koe II
- VI. Tasokartta: koe IV ja Koe VI
- VII. Tasokartta ja leikkauspiirros: koe V
- VIII. Ote peruskartoista no:t 2441 04 ja 07. 1:20000.

Valokuvat:

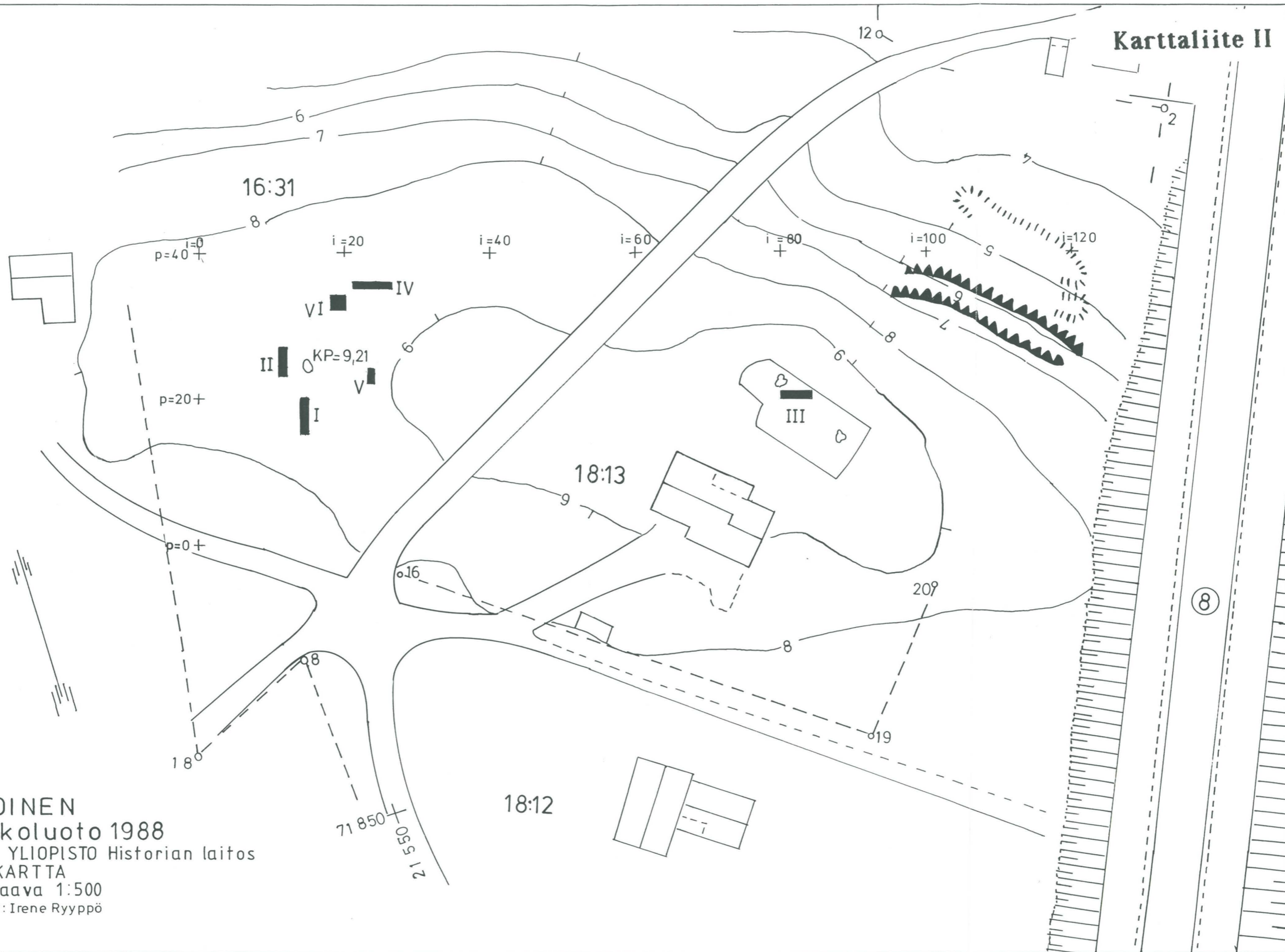
- Kuva 1.* Muinainen Salonlahti. Taustalla Kirkkoluoto. Kuvattu koillisesta.
- Kuva 2.* Kirkkoluoto. Hammarin perunapello koe III:n alueella. Kuva luoteeseen.
- Kuva 3.* Kirkkoluoto. Seurakunnan kuusikko. Kuva koilliseen.
- Kuva 4.* Kirkkoluoto. Koe I turvekerroksen poiston jälkeen. Kuvattu etelälounaasta.
- Kuva 5.* Kirkkoluoto. Koe II turvekerroksen poiston jälkeen. Kuvattu etelälounaasta..
- Kuva 6.* Kirkkoluoto. Koe IV turvekerroksen poiston jälkeen. Etualalla potentiaalisia rakennekiviä. Kuvattu itä-kaakosta.
- Kuva 7.* Kirkkoluoto. Koe V kaskipeltokerroksen poiston jälkeen. Kuvattu kaakosta.
- Kuva 8.* Kirkkoluoto. Koe VI kaskipeltokerroksen poiston jälkeen. Taka-alalla vasemmalla potentiaalinen rakennekivi. Kuvattu kaakosta.

Karttaliite I

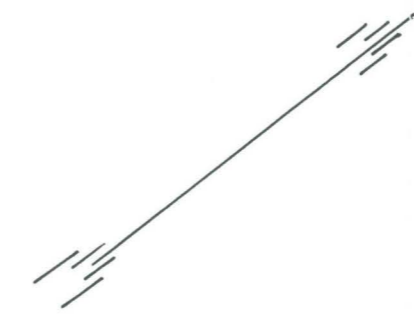
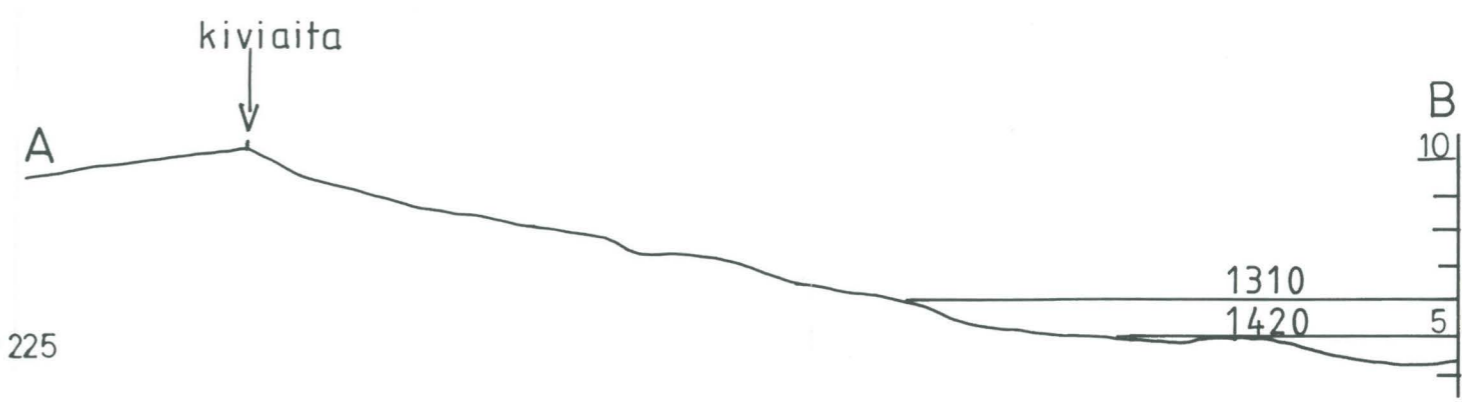
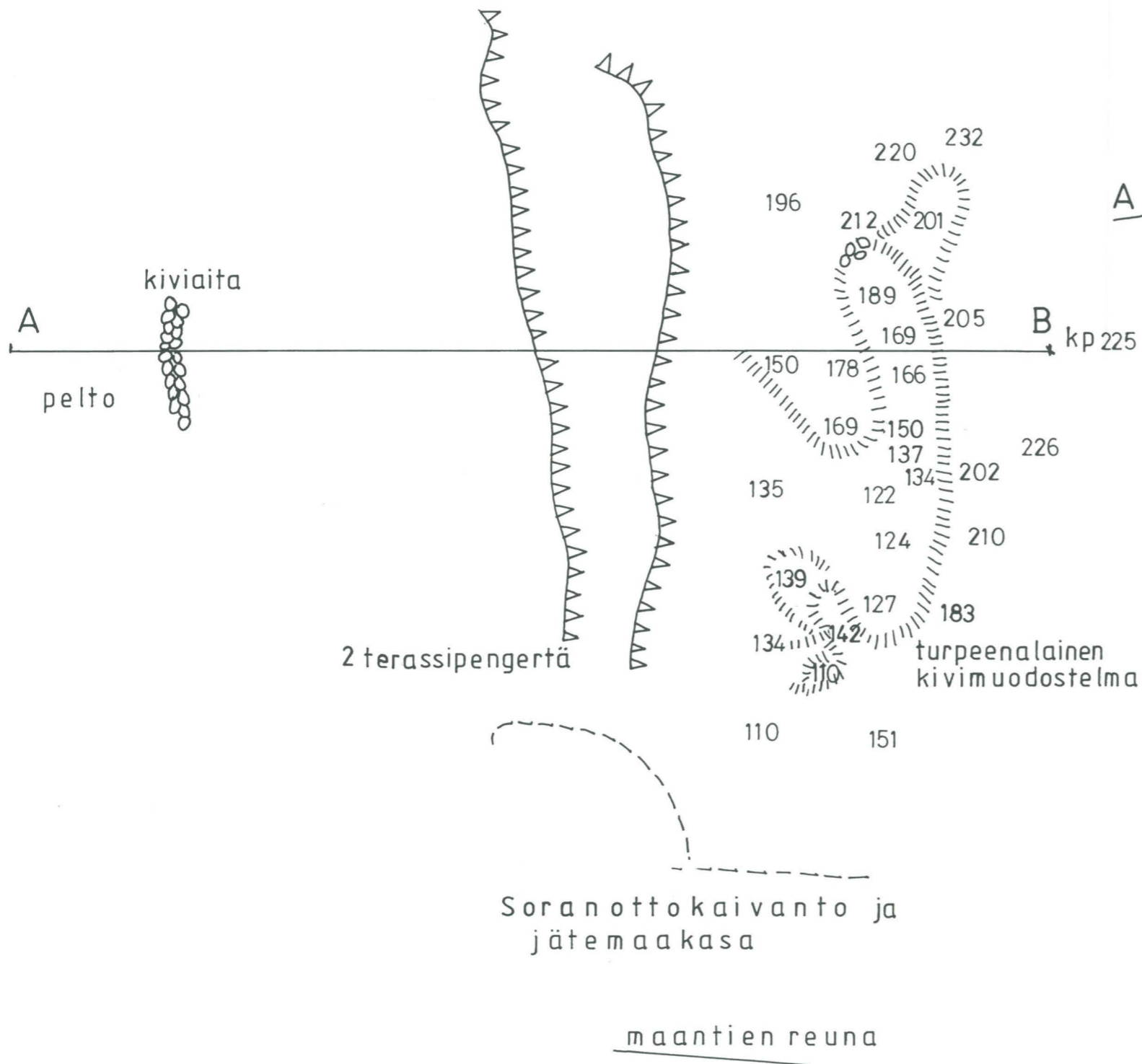

SALOINEN
Kirkkoluoto 1988
OULUN YLIOPISTO Historian laitos
YLEISKARTTA
Mittakaava 1:500
Piirtänyt: Irene Ryyppö

Karttaliite III

SALOINEN KIRKKOLUOTO 1988	
OULUN YLIOPISTO	Historian laitos
Yleiskartta 18.5.88	Mittakaava 1:200
Kenttäpiirros: Jari Okkonen	
Puhtaaksi piirtänyt: Irene Ryyppö	

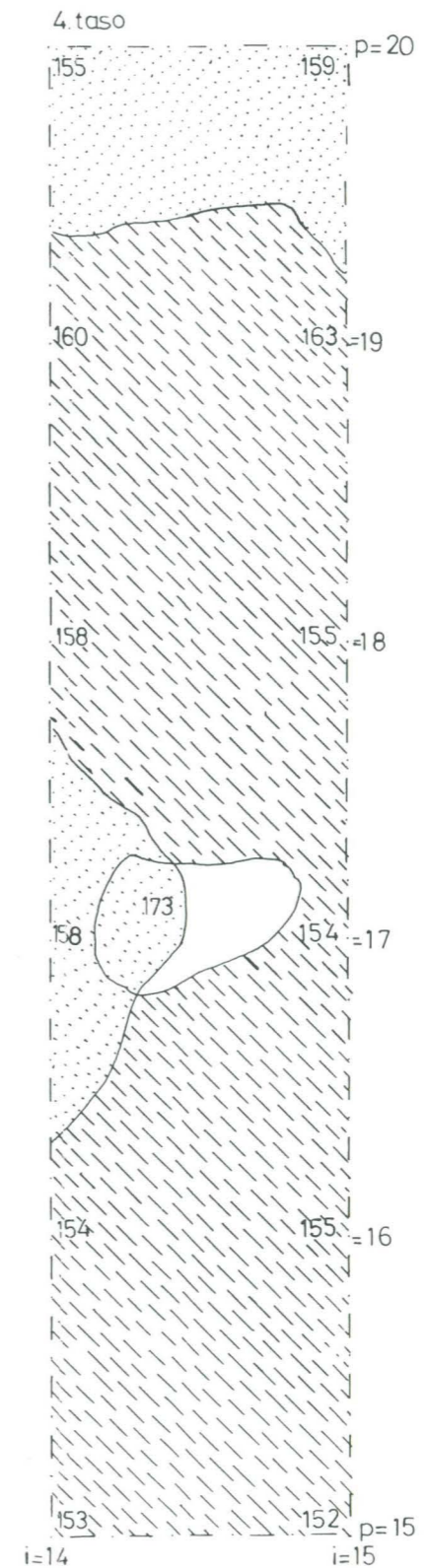
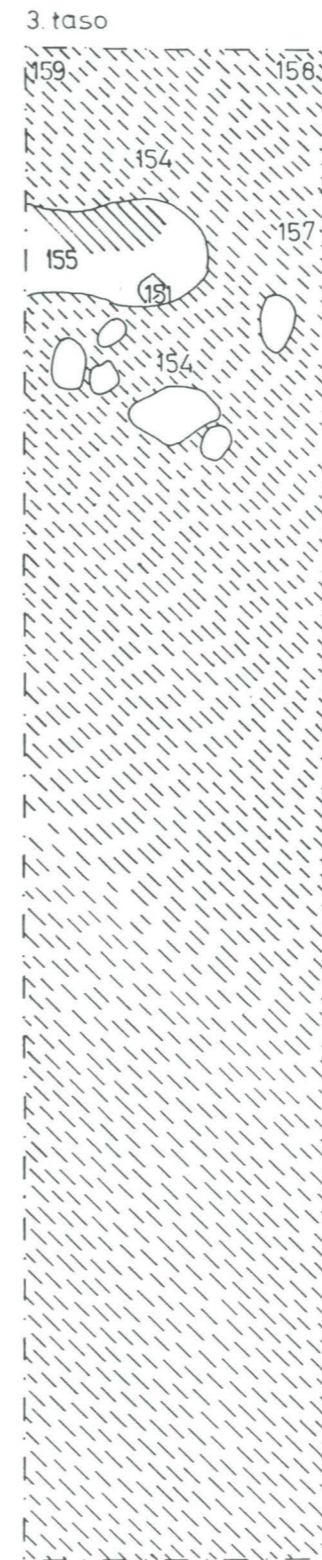
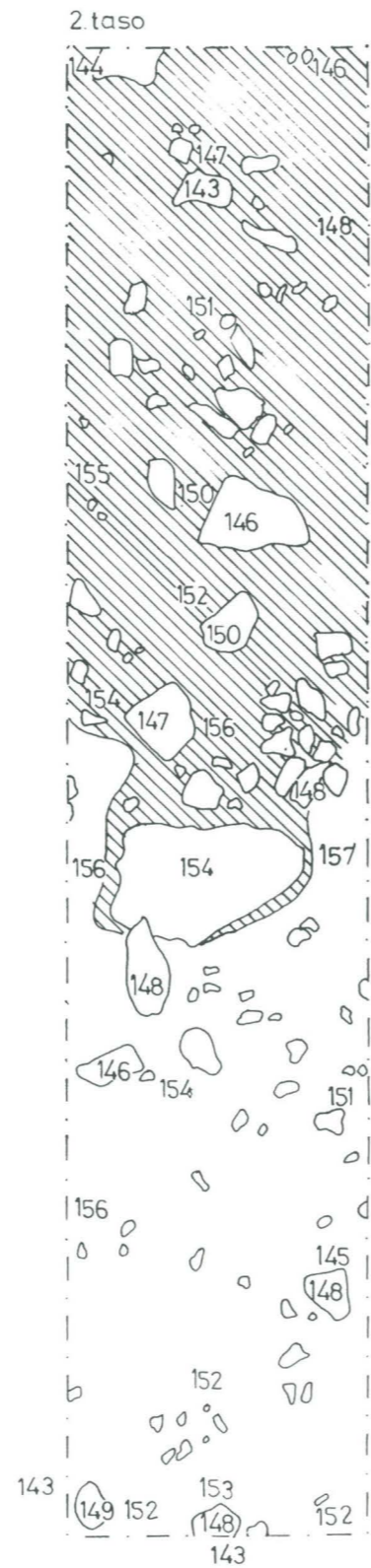
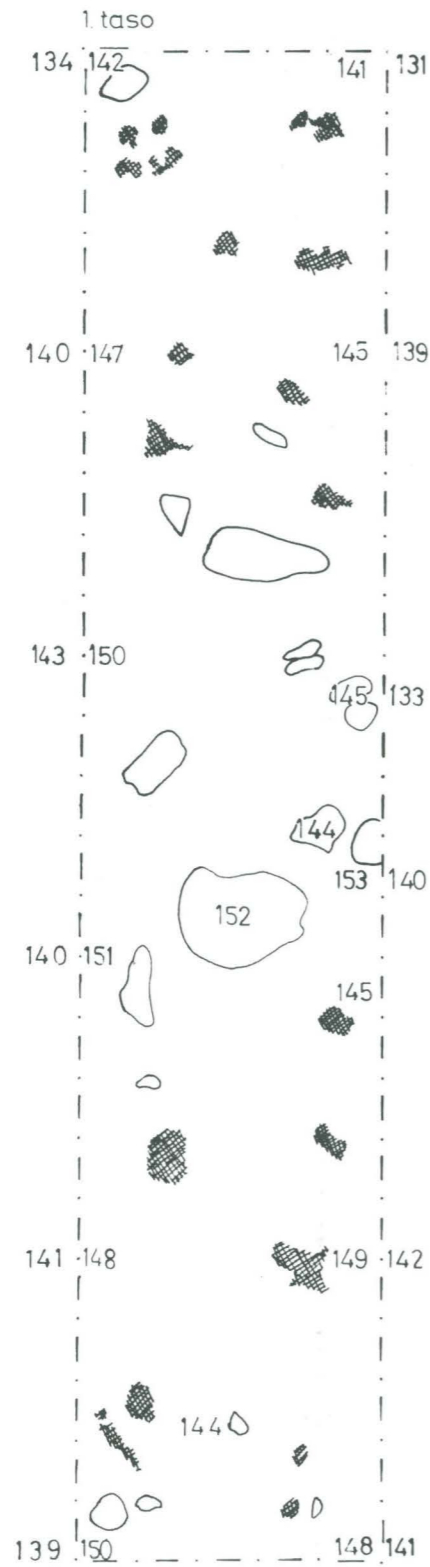

SALOINEN KIRKKOLUOTO 1988
OULUN YLIOPISTO Historian laitos
 Tasokartta koe I   MK 1:20
 Kenttäpiirt. 2.-3.6. ja 10.6.   Puht.piirt. J. Itäpalo
 Vaaituskorkeus 9.21 + 0.85 = 10.06 m.p.y

- palanut maa
- likamaa
- punertava sora
- harmaa hiesu
- kaivausraja

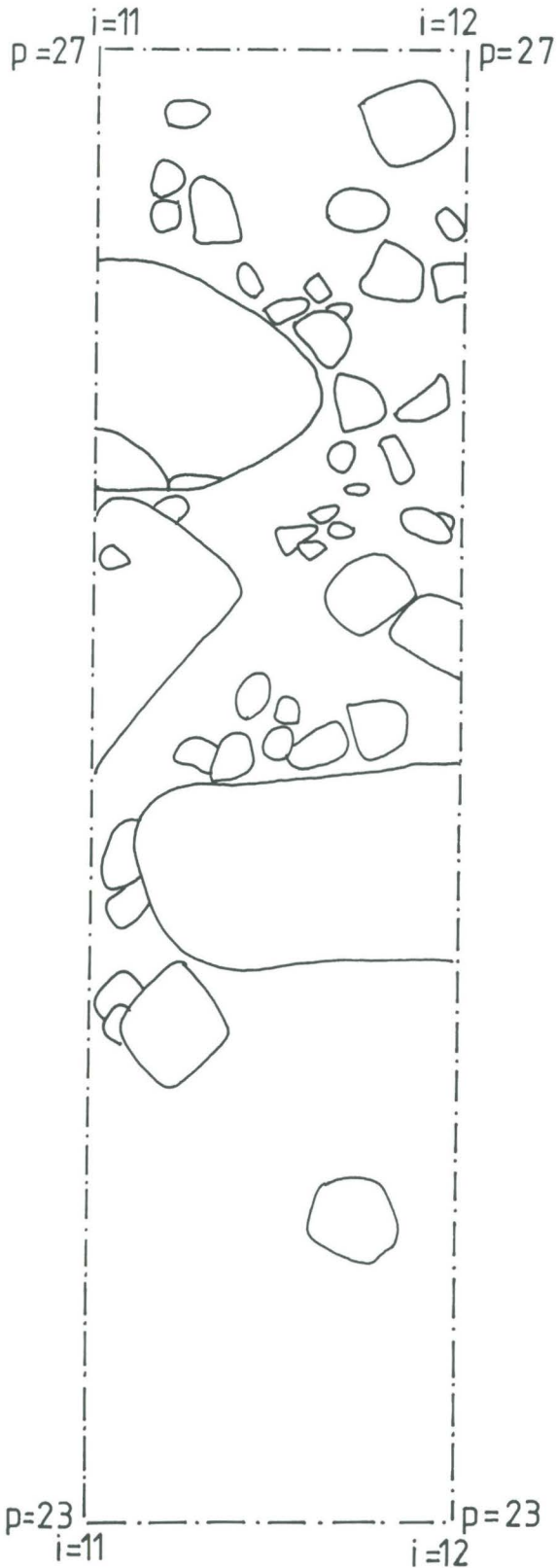
Karttaliite IV

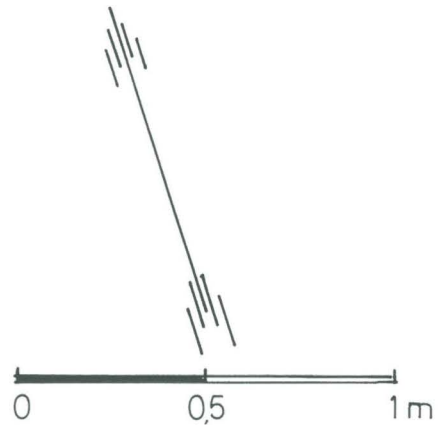
Karttaliite V

KOE II

Turvekerroksen poiston
jälkeen

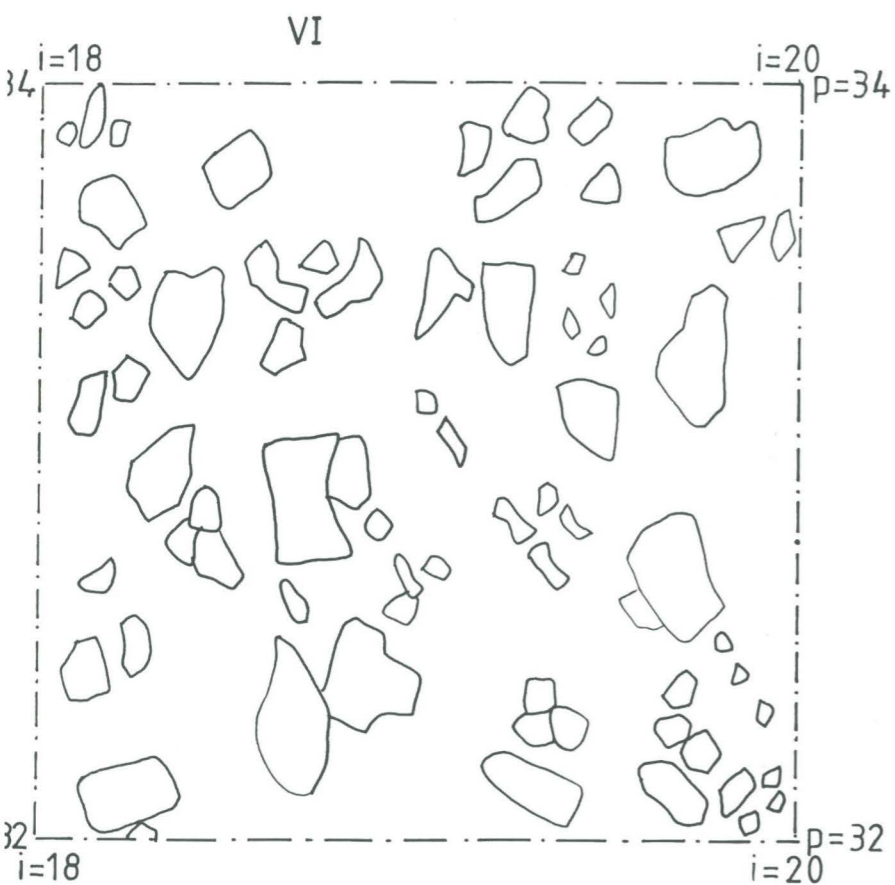
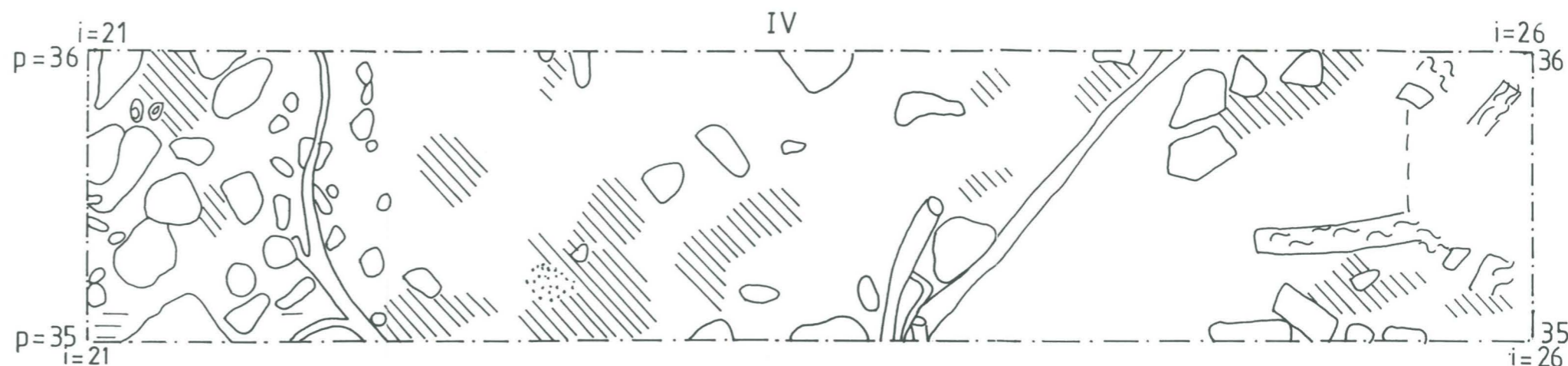
○ kivi

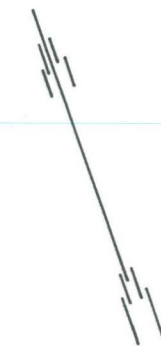
SALOINEN KIRKKOLUOTO 1988	
OULUN YLIOPISTO Historian laitos	
Tasokartta koe II	Mittakaava 1:20
Kenttäpiirros: 2-3.6.88	
Puh taaksi piirtänyt: Irene Ryyppö	

Karttaliite VI

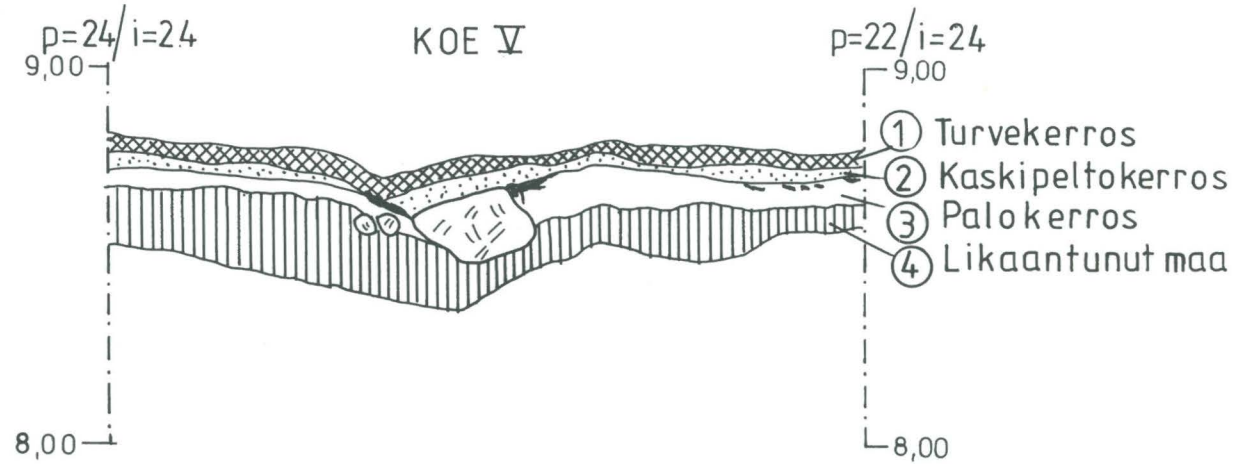
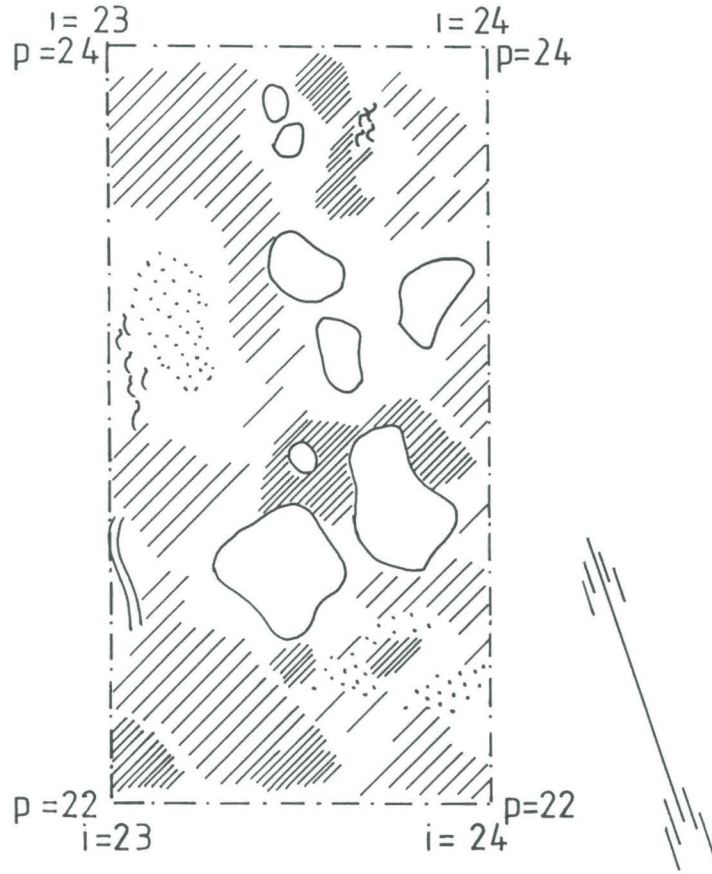
- noensekainen maa
- hiekansekainen maa
- puun syitä
- puun juuria
- kaivausraja

SALOINEN KIRKKOLUOTO 1988	
OULUN YLIOPISTO	Historian laitos
Tasokartta ko e IV ja VI	Mittakaava 1:20
M. Korteniemi 9.6.88	Kenttäpiirros. K. Kaarre
Puhtaaksi piirtänyt: Irene Ryyppö	

Karttaliite VII

- voimakkaasti noensekainen maa
- lievästi noensekainen maa
- ruskea hiekansekainen maa
- puun syitä
- kaivausraja
- kivi

SALOINEN KIRKKOLUOTO 1988	
OULUN YLIOPISTO Historian laitos	
Taso ja profiilikartta	Mittakaava 1:20
Kenttäpiirros: 10.6.88	Koe V
Puhtaaksi piirtänyt: Irene Ryyppö	

Karttaliite VIII

RAAHE

Nak = - 6°

Kuljunlahti

Kuva 1. Muinainen Salonlahti. Taustalla Kirkkoluoto. Kuvattu koillisesta.

Kuva 2 Kirkkoluoto. Hammarin perunapello koe III:n alueella. Kuva luoteeseen.

Kuva 3 Kirkkoluoto. Seurakunnan kuusikko. Kuva koilliseen.

Kuva 4 Kirkkoluoto. Koe I turvekerroksen poiston jälkeen. Kuvattu etelä-lounaasta.

Kuva 5 Kirkkoluoto. Koe II turvekerroksen poiston jälkeen. Kuvattu etelä-lounaasta.

Kuva 6 Kirkkoluoto. Koe IV turvekerroksen poiston jälkeen. Etualalla potentiaalisia rakennekiviä. Kuvattu itä-kaakosta.

Kuva 7 Kirkkoluoto. Koe V kaskipeltokerroksen poiston jälkeen. Kuvattu kaakosta.

Kuva 8 Kirkkoluoto. Koe VI kaskipeltokerroksen poiston jälkeen. Taka-alalla vasemmalla potentiaalinen rakennekivi. Kuvattu kaakosta.